

NOOSFERANI TAHLIL QILISH

Sh.S. Ibragimova

FDU ekologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. *Biz yashayotgan noosfera inson bilish sohasidir. Noosfera geologik tarixda biosfera evolyutsiyasining ko'p bosqichlarining oxirgisi, bizning davrimiz holatidir. Ushbu maqolada noosfera va uni tahlil qilish haqida batafsil bayon qilinadi.*

Kalit so'zlar: *biosfera-noosfera o'tishi, Insonning noosfera tabiatining birligi, individning noosfera holati, biosferadagi fuqarolikning noosfera funksiyalari, insoniyat hayotiyiligining noosfera imperativi, noosfera antropologiyasi va noosfera etikasi.*

Texnologiya bizning dunyomiz landshaftini shakllantirmoqda. Ko'pchilik Yer sayyorasidagi hayotning kengroq kontekstida o'z o'rni va mavqeiga nisbatan insulyatsion nuqtai nazarga ega bo'lganligi sababli, Vernadskiy ishining dolzarbligi va uning XXI asrga yondashuvini tasavvur qilish qiyin, ammo ta'sirni o'rganayotganda ayon bo'ladi. bizning tashkilot, hokimiyat va aloqa tizimlarimiz sayyoramizda mavjud. Axir, bu tizimlar biz jismonan o'zaro aloqada bo'lgan seziladigan materiallar va narsalar sifatida mavjud, ammo ular bizning aqliy va ratsional konstruktsiyalarimizda mavjud bo'lgan mavhum tushunchalarning aksi sifatida mavjud bo'lgan aqliy/nousga asoslangan jihatda ham ifodalanadi. Noosfera - bu inson ongi va aqliy faoliyati biosferaga qanday ta'sir qilishini, shu jumladan uning sayyoralar evolyutsiyasi bilan aloqasini tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. Bu so'zning kelib chiqishi 20-asr boshlarida bir necha ilg'or mutafakkirlar, jumladan, bu atamani yaratgan faylasuf Eduard Le Roy, kashshof geokimyog Vladimir Vernadskiy va paleontolog va ilohiyotchi Per Teilhard de Shardenning fikri bilan bog'liq. Ularning har biri uchun noosfera insonning fikrlash qobiliyati sayyoramiz rivojlanishida hal qiluvchi omilga aylangan evolyutsiya bosqichini tasvirlash usulidir.

Antropotsenga kirish bizning sayyoramizga ta'sirimizni ozgina mas'uliyat bilan boshqarishga qodir bo'lishimiz uchun imperativ yaratadi. Vernadskiy noosfera bizning dunyo jamiyatlarimiz yagona umumiy va bog'lanish tizimi ostida birlashgandan so'ng namoyon bo'ladi, deb ishongan edi, bu xususiyat bizning hayotimizda mavjud bo'lgan katta va xilma-xil tarmoqlar orqali bugungi dunyomizda sezilarli darajada namoyon bo'ladi. Rivojlangan aqliy qobiliyatlarimizni texnologiyalarimizni qo'llash bilan uyg'unlashgani kabi, moddiylikdan foydalanish misollari atrofimizdagi hamma joyda mavjud. Biz jamiyatimizni texnologik ilovalarning kengayishi bilan aralashtirish orqali yangi iboralar bilan yangi tillarning misli ko'rilmagan ishlab chiqilishiga erishmoqdamiz. Vernadskiy ta'kidlaganidek, "XX asr biosferasi birinchi navbatda fan, ilmiy tushuncha va insoniyatning unga asoslangan ijtimoiy mehnatining o'sishi natijasida yaratilgan noosferaga aylanmoqda. Men bundan keyin noosfera tahliliga to'xtalaman. Hozirgi vaqtda uning yaratilishining ilmiy tafakkurning o'sishi bilan uzviy

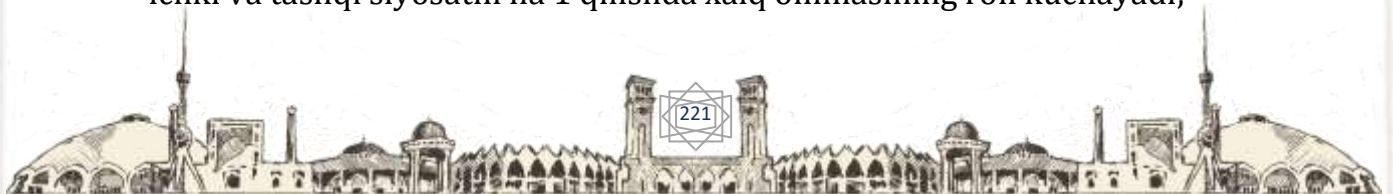

bog'liqligini ta'kidlash hayotiy ahamiyatga ega, bu esa ijodning birinchi shartidir. Noosfera faqat shu sharoitda yaratilishi mumkin". Insonning (insoniyat avlodlarining) Yer biosferasi hududlarida sayyoraviy funksiyasini o'rganib, u quyidagi noosferik xulosaga keldi: "Ilmiy ijodning portlashi sodir bo'ladi va qisman ma'lum darajada biosferaning noosferaga o'tishini yaratadi. Ammo bundan tashqari, inson o'zining individual va ijtimoiy jihatida biosfera bilan chambarchas bog'liq (tabiiy, moddiy va energiya). Bu bog'liqlik inson mavjud ekan, davom etadi va boshqa biosfera hodisalaridan farq qilmaydi.

V.Vernadskiyning noosfera yoki aql-idrok haqidagi tushunchasi biosfera nazariyasining gultoji bo'lib qoldi. Olimning biosfera haqidagi tushunchasi tirik va notirik tabiatdagi o'zaro bog'liqlik va o'zaro ta'simi o'rgatadi. Bizning davrimizda bu nazariya tabiatdan va bizni o'rab turgan tabiiy muhitdan unumli foydalanish imkonini beradi. Noosfera. Vernadskiy «noosfera» atamasini fanga birinchi bo'lib kiritgan olimlardan biridir. U eming geologik tarixini tahlil qilib, biosferada sekin-asta yangi davrga o'tish yangi geologik kuch va yangi ilmiy fikrlar natijasida kuzatilishini aytib o'tdi. Ammo haligacha biosferaning noosferaga o'tishi haqida tugallangan fikr yo'q. Biosferadan noosferaga o'tish inson aqlining zakovati va kosmosni o'rganish bilan bog'liq bo'adi. Noosferani, filosof o'lim P.Teyyar de Sharden, Yer shari yoki fikrlovchi qatlam deb tushunadi. P.Teyyar de Shardenning fikricha, evolyutsiyaning shakllanishi - noosferaning hosil bo'lishidir. Uning ta'rifiga ko'ra, eng o'tkir izlanuvchi, hozirgi zamon fanimiz eng qimmatbaho, eng faol, eng harakatchan, kosmos bilan aloqada bo'lgan dunyodan chiqib kelgan, u hozir noosfera nomli daraxt poyasiga joylashgan. O'lim, insonning paydo bo'lishini evolyutsiya bilan bog'lab, inson tabiatning mutlaq yangi va original hosilasi, u borliqning yangi tartibidir, deydi. Inson paydo bo'lishi bilan hayvonot biosferasi yuqoriga ko'tarildi, keyin inson sferasi, refleks sferasi, ongli va erkin ijod qilish yoki aniqrogi, aql-idrok sferasi yohud noosfera boshlandi. Biosferada olti yuz-yil mobaynidagi markazlashgan jarayonlarning to'planishi kuzatiladi. Bu yerdagi asosiy maqsad umumiy yerda aql-idrokning yoppasiga rivojlantirish yoki tabiatning asosiy rivojlanish maqsadiga to'g'ri keladi. Noosferaning paydo bo'lishi va oyoqqa turishi uchun bir qator zarur shart-sharoitlar kerak. Ularni quyida sanab chiqamiz:

- odamlarning butun planeta bo'ylab joylashishi;
- mamlakatlar o'rtasida aloqa bog'lash va o'zaro aloqa almashinuvining keskin o'zgarishi;
- barcha mamlakatlar o'rtasida siyosiy aloqalarning kuchayishi;
- biosferada boradigan geologik jarayonlar ustidan inson ta'sirida bo'ladigan geologik jarayonlar ustuvorligi;
- biosferaning chegarasi kengayib, kosmosga chiqish boshlanadi;
- energiya beruvchi yangi manbalar ochiladi;
- hamma irq va dinga mansub odamlar teng bo'adi;
- ichki va tashqi siyosatni haqiqat qilishda xalq ommasining roli kuchayadi;

- erkin ilmiy fikrlash, diniy to'siqlarsiz ilmiy ishlar olib borish, falsafiy va siyosiy tuzumlarga asoslangan davlat qurish uchun sharoit etilib boradi;

- xalq ta'limi tizimining qayta ishlangan qulay yo'nalishi, shuningdek, xalq turmush darajasini ko'taruvchi shart-sharoitlar vujudga keladi, aholini qashshoqlikdan, ochlikdan, kasalliklardan saqlash uchun yaxshi imkoniyat paydo bo'ladi;

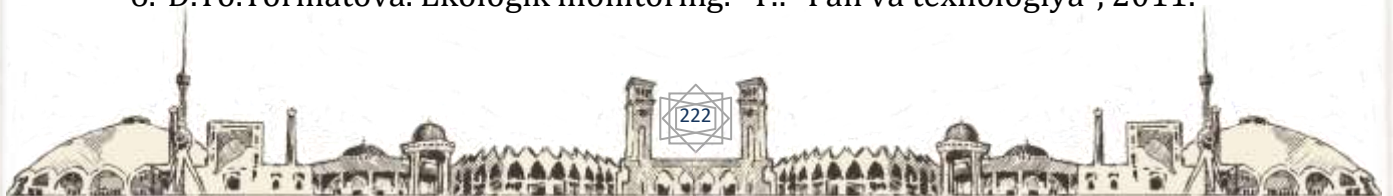
- yerdagi birlamchi tabiatni o'sib borayotgan aholining moddiy, ma'naviy, estetik va ruxiy talablari uchun qulay holga keltirish;

- inson hayotidan «urush» so'zmi o'chirib tashlash.

Vernadskiyning noosfera taiimotming mohiyati shuki, insoniyat planetaning evolyutsiyasi uchun to'g'ridan-to'g'ri javobgardir. Agarda odam o'zi yashagan muhitni awaylab yashasa, hayot yana davom etadi, aks holda, o'zining yashashi uchun noqulay holga keltirsa, insoniyat halok boiadi. Ana shulardan kelib chiqib, insonlar o'z talablarini biosferaning imkoniyati bilan oichab borishi lozim. Noosfera ta'limotidagi asosiy g'oya, maqsad - inson va bio- sferaning birligidir. Bu birlik ildizi - noosfera tashkillanishining insoniyat rivojlanishidagi o'mi. Bular insoniyat rivojlanish tarixining biosfera rivojlanishiga ta'siri va uning noosferaga o'tish qonuni- yatlariga mos keladi. Noosfera taiimoti asosida yotgan bosh mezon — insonning toiiq shakllanmagan tirik organizm ekanligi. Ammo u o'z qonunlari asosida hamisha tabiat ichida yashaydi va uning bir boiagidir. Bu inson va uni o'rab turgan muhit bir-biri bilan uzluksiz bogiiq ekanligim ko'rsatadigan xususiyatdir. Biosfera tabiatning bir boiagi boigan insonning turmush tarzigagina emas, balki uning fikrlashiga ham ta'sir ko'rsatadi. Vernadskiy shunday deb yozadi: «Biosfera degan yangi tushun- chani kiritayapman. Biosfera insoniyatni butun tarixiy jarayon bo'ylab olib o'tadi va bu jarayon tirik moddalar biokimyoviy tarixining davomi boiib xizmat qiladi». Odamzod biosferada hech qachon o'zini-o'zi yo'q bo'lib ketishiga yoi qo'ymaydi, fan ham hech qachon antinoosfera kuchlarga xizmat qilmaydi. Hozirgi fan va texnika taraqqiyoti «Kosmosda hayot bormi?», «Boshqa planetalarda hayot bormi?» degan savollarga javob topishni taqozo etadi. Bular xususida insoniyat hozirgi va kelajak fanini o'rganib, aniq bir fikrga keladi va noosferada aql-idrok bilan hayot kechiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Акимов Т.А., Кузмин А Л , Хаскин В.В. Экология. Природа человек техника. М.: ЮНИ'ГИ, 2001.
2. В.И.Вернадский. Биосфера и ноосфера. — М., 1989.
3. Нестеров П. М., Нестеров А. П. Экономика природопользования и рынок. М.: "ЮНИТИ", 2001.
4. Новиковиков Ю.В. Экология, окружающая среда и человек. — М., 2003.3.3.
5. D.Yo.Yormatova. Ekologiya. -T.: "Fan va texnologiya", 2012.
6. D.Yo.Yormatova. Ekologik monitoring. -T.: "Fan va texnologiya", 2011.

7. В.ШСоробкин, Л.В.Переделский. Экология для студентов.- Ростов-на-Дону: «Феникс», 2001.

8. Abdullaeva M. T., Ibragimova S. Sh. THE ROLE OF ECOLOGICAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE IN OUR YOUTH //International journal of conference series on education and social sciences (Online). – 2022. – Т. 2. – №. 1.